

SORSKÉRDÉSEINK

Robog a marhavagon – az ismeretlen felé

Bátyúból a vörös hadsereg katonái 109 embert kísértek el „három napos munkára”. Az első csoport november 18-án, az utolsó december 3-án indult el az ismeretlen felé. A szovjetek fogásába esett 61 személlyel együtt 160-an járták meg a szenvedés poklát.

Számadó Baraté József 19 évesen kóstolt bele a lágeri életbe, két év, három hónap és huszonkilenc napig élvezte „a boldogság országának” vendégszeretétét. Gerince nem tört meg, életvidám, jó kedvű ember maradt. Naponta találkozunk, amikor kerékpáron leányához és unokáihoz „teker” látogatóba. Földműves elődei nyomdokain halad: tehenet tart, gazdálkodik, szénát gyűjt.

Mesélj röviden magadról!

1925. március 15-én születtem Bátyuban a Grosslender-majornban, ahol édesapám gazda volt. Elődeim cselédek voltak a grófnál. Nagyapám, Baraté Lajos számadókondás volt. Bátyuban sok a Baraté és a Demjén család. Minket csak Számadó néven ismernek: Számadó Jánosnak emleget mindenki. Itt jártam iskolába, nyolc osztályt végeztem, itt voltam legény, a „három napos kiránduláson” kívül nem is nagyon jártam sehhol. Ketten vagyunk testvérek: Emma (1927) és én.

1944 nyarán elvittek munkaszolgálatra. Siánkiban építettük az erődítményt, amely része volt az Árpád-vonalnak. Nem tudom hányan voltunk Bátyuból, de vagy húszra emlékszem. A kosztra nem volt panasz. Voltak itt zsidó munkaszolgálatosok is. Sárga szalag volt a karjukon, a mellükön sárga csillag. Este elengedték őket, s mi adtunk nekik ezt azt enni. A lövészárkokat ásták a kemény sziklákban. Sajnáltuk őket, komiszul bántak velük, megalázták őket. Volt egy őrmester, úgy hordatta a követ, hogy bukfcelni kellett vele. 1944. Október elején jöttem haza Rosztokáról, azaz szöktünk, keresztül a hegyeken. Egy hucul embertől megkérdeztük, merre van Bergrákos. Elirányított bennünket Rákócra. Rákócson megkérdeztük, merre van Munkács és Ungvár. Megmondták, mind a kettő negyven kilométerre. Nagy nehezen hazavergődtünk.

Hogyan alakult tovább a sorsod?

Hazajöttem, itthol voltam egy hétig. Elmentünk mi is a Zemkára (cseh birtok neve) fát, faanyagot hozni, jött a tél. Mindenki vitte, ami megfogható. Mi gerendákat hoztunk. Észre vettük, hogy az úton jönnek az orosz katonák: lovon és gyalog a falu felől. Egy orosz katona sárga lovon ült. Az utcáról feljöttek az udvarra még két katonával. Megijedtünk, mert bujkáltak nálunk Erdélyből való magyar katonák, nem mentek tovább a csapatukkal. Bejöttek a házba és meglelték a ruhájukat, pedig mondtuk: égensék el, de sajnálták. Az oroszkatona elkezdett kiabálni: – Hol bujkálnak a katonák? Fenyegetőztek, követelték a katonákat. Én mentem ki az istállóba érettem. Sorba állította a megrémült katonákat, s felpofozta őket. Féltünk, hogy mindünket agyonlő. Édesapám kinn volt az udvaron. Bejött, beszélt velük, megmondta, hogy szökött katonák. Édesapám az első világháborúban, orosz hadifogságban volt: beszélt oroszul. A katona ránézett a falra, ott volt felakasztva édesapám Doxa-órája. Az egyik levette és már ment is. „Add vissza az órát” – mondta édesapám. „Majd ha jövök vissza fele hozok neked ötöt” – ígérte. Édesapám mindig várta az óráját. A családban a felszabadító hadsereget mi csak „megszabadító hadseregnek” hívjuk.

Édesapád, hogy került a lágerbe?

Édesapám akkor 48 éves volt, 1896-ban született. Mint becsületes állampolgár komolyan vette a kisbíró szavát: „A férfiak 18–50 év között önként jelentkezzenek három napos munká-

ra." Szolyvára, majd Orsára vitték, ahonnan 1946 februárjában jött haza. A három napból egy év és három hónap lett.

Hogy nem jutott eszetekbe, hogy az emberek már több mint egy hete elmentek és semmi hír. Téged november 26-án vitték el. Az asszonyok egy része már megjárta Szolyvát. Elmondták, hogy lágerben, szigorú őrizet alatt vannak?

Mindenki azt mondta három napra mentek. Sok a munka, nem jönnek haza még, a hidakat csinálják. Hittünk az adott szónak, a kommunisták se tudták az igazat. A kommunista bíró, Barát György a fiát, Gyurit is elküldte.

Mikor megtudtad, hogy három napra kell menni munkára, nem mentél el. Miért?

Úgy döntöttünk, hogy édesapám elmegy, én pedig bujkálok, s ha tudok, elhelyezkedem a vasúton. Mindössze tizenkilenc és fél éves voltam, nem nagy élettapasztalattal. Már megjárta a siánki építkezést, nem akaródzott elmenni. Mindenféle kószá hírek jártak: „Magyar kérdés, vagon kérdés.” „Szibériába viszik az embereket, a fiatalokat Donbászra.” Sajnos mind a kettő igaz lett. Elmentem a vasútra, ott nem kérdezték hány éves vagyok. A Csap – Bátyu vasútvonalat állítottuk helyre. Csap romba volt. Majd egy hónapig folyt itt a harc. A halottakat is mi temettük. Nyitott kocsival mentünk munkára, civilek. Egy mozdony húzta a kocsikat Tiszaásványnál a katonák figyelmeztető lövést adtak le. A mozdonyvezető nem akart megállni. Újabb sorozat. Megállt. Leszállunk: gyerekek, asszonyok, férfiak. A férfiakat bevitték Csapra. Ott mindenkit sorba állítottak. Én voltam az első a sorban. Megkérdezték, milyen nemzetiségű vagyok. „Magyar vagyok”. Mit mondhattam másat. Nem tudtam csak magyarul. A magyarok és a szlovákok külön álltak. Minket, magyarokat bekísértek egy deszkaépületbe. A többiek elmentek dolgozni. Kilencünket hat fegyveres kísért, gyalog Bátyuba, a sínek közt. Itt a Be-kocsmába zártak be a falu központjában, ma üzlet. Az őrizet nem volt olyan szigorú, senki nem állított még névsort sem. Ide hoztak édesanyámék meleg ruhát, ennivalót. Kosztyu Józseffel odamentünk az egy szál katonához és kikérezkedtünk félre való dolgunkra. Nagynehezen meggyaraztunk neki.

Menjetez, de gyertek vissza – ezt vettük ki a kézmozdulataiból. Kosztyu Jósának mondom: „Szökjünk meg!” – Tán nem bírunk ki három napot? – Ha Te kibírod, én is – mondom. Én hazajöttem. Jóska Boriszovban elpusztult.

Nem bírta ki a „három napot”. Rossz választás volt: visszamentünk. Nemsokára sötétedett. Felsorakoztattak, s irány az állomás. Voltak ügyes emberek: Tuba Gábort felesége, Lenke néni a kapuban várta egy nagy kendővel, férjére dobta, s Gábor bácsi lelépett. Kikísértek az állomásra. Nyitott kocsikba ültettek. Szakadt az eső, lucsokká áztunk. A vonat nem ment gyorsan, még innen is le lehetett ugrani, de senki nem lépett meg.

Beregszászba bevitték a bank épületébe, ahol a rengeteg papír széjjel volt dobálva, ezen járunk. Bagulyást főztek, nem kellett senkinek. „Megálljatok, magyarok, majd megennétek még” – kiabálták a cigányok. Rájuk se hederítettünk. Amikor másnap indultunk Szolyvára, lovaskatonák, meg kutyák vártak a kapunál. Beregszász–Gát–Munkács–Szolyva útvonalon vánszorgott a hosszú menet. Szolyván felfegyverkezett katonák, botokkal felszerelt cigányok vártak. Nem tudom meddig voltunk Szolyván: egy hét, kettő. Már itt is sokan meghaltak.

Szolyváról merre vezetett az utatok?

Szolyváról gyalog indultunk Szamborba, a Szolyva–Perecseny–Uzsok–Turka–Szambor útvonalon. Ez már december közepén lehetett. Havas, rossz idő volt. Mindig olyan helyen pihentünk vagy éjszakáztunk, ahol nagyobb terület vagy épület volt. Körülálltak bennünket, aki szökni próbált, vagy kilépett a sorból, a körből – lelőtték. Aki lehajolt egy kis hóért azt is lelőtték. Szökésre remény se volt. Először Turkán kaptunk egy kis száraz kosztot. A kísérő katonákat is itt váltották. Szamborig gyalog mentünk – elég messze van. Itt egy tehénistállóban helyeztek el bennünket, benne volt a trágya. A láger annyira zsúfolt volt, hogy nem fértünk be. Szamborba marhavagonokba tereltek be, a kicsibe ötven, a nagyba száz embert zsúfoltak. Az úton egyik nap sóshalat, a másik nap vizet kaptunk enni. A vízből nem sokan ittak, gondold meg, a sok ember árohanat, kiöntötték. Kilenc napig mentünk, kétszer kaptunk meleg ételt. Sok ember megitta a vizeletét, mások a deret nyalták a kocsik oldaláról. A tehervagonokban majd megfagyunk. Velem volt a kocsiban: Sütő Ferenc, Kosztyu Jóska, Demjén Turi Ernő, aki Beregszászban került hozzánk, mint katonafogoly. Nagyon lassan haladtunk, sokszor áll-

tunk, oldalra toltak, a frontra menő vonatokat engedték. Úgy emlékszem karácsonykor már Boriszovban¹ voltunk.

Hogy éltetek Boriszovban?

A láger nem messze volt az állomástól. Amikor kiszálltunk a marhavagonokból szédelegettünk, mint az őszi legyek. Bevánszorogtunk a Zöld-lágerbe (ld. a rajzon, a láger sematikus rajzát). Szép hely. A lágert fenyőerdő vette körül, innen a neve. Azt mondogatták az első világháborúban épült, majd politikai foglyok voltak itt. Ki tudja? Minden épület fából volt. Hiányzott a szervezetünkéből a víz, ettük a havat is. Egy hétig pihentünk, majd küldtek az erdőre fáért. Reggel jöttek a „hajcsárok” gumibotokkal, kiabáltak: Kifelé! Útöttek, vágta bennünket. Aki egészséges volt, annak mennie kellett az erdőre fáért.

Hogyan volt a barakk berendezve?

Mi a 11. barakkban tengettük az életünket (ld. rajzok). Háromemeletes faépület volt. Lehetett vagy 50 méter hosszú, 20 méter széles. Mi a második szinten laktunk, emeletes priccsek voltak gyalulatlan deszkából, se szalmazsák, se szalma. Nem volt takaró, amiben voltunk, abban aludtunk. Nem lehetett letenni semmit, még a fejünk alól is ellopták az ennilát. Azt nem tudom megmondani hányan voltunk egy barakkban: rengetegen. Oldalra fordulva aludtunk, melegítettük egymást. Ha meg akartunk fordulni az egésznek fordulni kellett. A bátyuiak közül egy barakkban voltunk: Nyeste Béla, Nyeste Kálmán, Nyeste Ferenc, Sütő Béla, Lányi Szabó József, Béres Kálmán.

Milyen volt a napirend?

Hajnal kettőkor keltünk. Kaptunk egy kis lötyöt, levesfélélt. Jó, ha volt benne egy krumpli. A levest a barakk-parancsnokok osztották szét. Aztán egy csoport az erdőre ment fáért, a másik a gyufagyárba, a harmadik a gazdaságba ment dolgozni. A lágeren kívül volt a gazdaság, amit a foglyok műveltek. A termést a konyhára vitték, de mi nem láttunk belőle egy zöldséget sem. Egy nap kétszer kellett fordulni fáért. Ha valaki kilépett a sorból a katona lőtt. Nem lehetett neki segíteni. Vissza felé felvettük és bevittük a lágerbe. „Szökni akart” – mondta a katona. A fát szánkón hordtuk hét kilométerről. Nem volt könnyű munka. Sok időt elvett a végteleen számlálás, a sorakozás.

Mi volt az ebéd?

Hát nem volt kétfogásos! Ismét egy kis löty. Kenyeret húsz dekát, később negyvenet kaptunk. Tudod milyen kenyér volt az: árpa. Kanállal kellett szétverni, a gabona kenyeret a falra lehetett kenni. A kenyeret egy napra kaptuk meg. Ha megmaradt valami ennilátó egy rongyba kötöttük és a nyakunkba hordtuk.

Hogy éltétek meg a telet?

Tavasza a 4500 emberből 1500-an maradtunk. Előttünk németek voltak, ki tudja hányan, alig maradt belőlük. A 11. barakkban, ha nem volt negyven halott, a szanitéc azt mondta „tak malo” (ennyi kevés). Reggel csak úgy rángatta lefelé a priccseről a halottakat. Ebből a kosztból az emberek nem tudták az életüket fenntartani. Csont és bőr emberek voltunk. A halottakat lerakták a fal alá, a halothordók szánkóra pakolták, mint az ölfát és irány a temető.

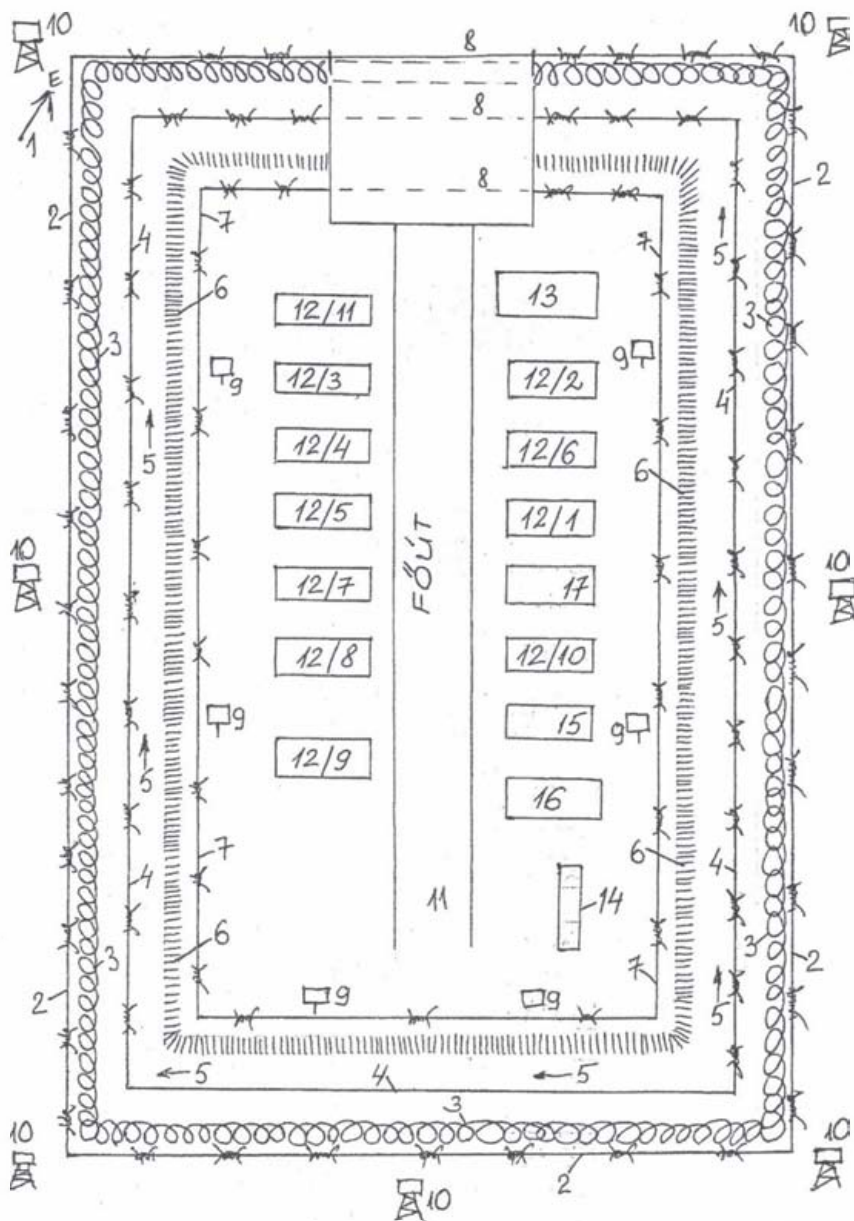
Hol volt a temető?

Nem messze a lágertől. Ástak egy 10x10 méteres gödröt, és ide hányták bele a halottakat. Amikor betelt és valakinek nem fért bele a keze vagy a lába, eltörték, és mellé tették. A halott-hordók emberi arcukból kivetkeztek. Gál Balázs hívott: – Gyere halottat hordani, jobban adnak enni. – Balázs, ha sohase eszek, ha éhen halok, akkor se megyek.

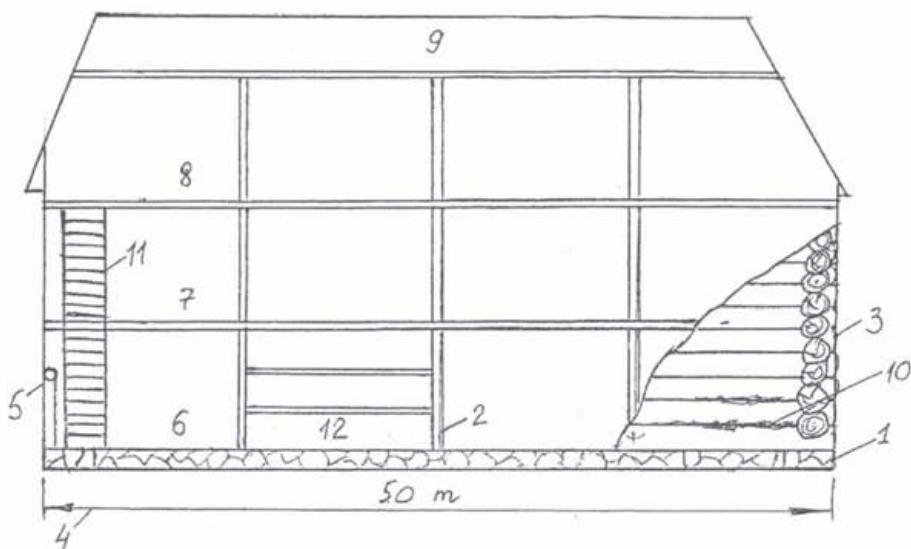
Az elhurcoltak anyagával foglalkozva: tudom, hogy Boriszovban pusztult el a legtöbb bátyui. Miért?

Igen, 39-en jártuk meg Boriszov poklát. Ebből 14 ott pusztult el: Baksa József, Baráté Béla, Berber Antal, Dankó János, Demjén Endre, Dudás János, Márkus Béla, Márkus József, Orbán Gábor, Oláh János, Sebestyén István, Szabó András, Sütő Ferenc, Kosztyu József. De nem csak bátyuiak pusztultak el nagyszámban. Ez a kárpátjai magyarság nemzeti temetője. Majdnem 3500 magyar ember, a legszebb korban lévők alusszák itt örök álmukat.

¹ Boriszov: Város a minszki megyében, Belorussziában, 60 kilométerre ÉK-re Minszktól. A Minszk–Moszkva vasútvonal mentén fekszik a Berezina folyó partján. Kikötőváros, 1959-ben 59 000 lakosa volt. Gépköcsi-, traktor-, műanyag-, üveg- és gyufagyára van. Három lágere volt: Zöld-láger, Városi-láger, Feljavító-láger.

A boriszovi láger sematikus rajza: 1. A lapot 30 fokos szög alatt el kell fordítani É-D irányban; 2. A lágert őrző külső drótkerítés, 3 m magas; 3. Szögesdrót-hurka a kerítés alatt; 4. Szögesdrót-kerítés, 2 m magas; 5. Mozgó járőrök útvonala; 6. Felszántott sáv, 2 m széles; 7. Újabb szögesdrót kerítés, 1,5 m magas; 8. Hármaskapu, ki és belépésre szolgáló várózóna; 9. Figyelmeztető táblák: Megközelíteni tilos!; 10. Őrtorony; 11. Főút, sorakozóhely; 12. Barakkok: 12/11 - foglyok szállása; 12/3 - konyha; 12/4 - kórház; 12/5 - gyengélkedő; 12/7 - dystrophiások; 12/8 - foglyok szállása; 12/1 - Bejárati ajtó; 12/2 - folyosó; 12/3 - téglakályha, emeletenként 2-3 db; 12/4 - lépcső az emeletre; 12/5 - bejárat a priccshoz; 12/6 - kb. 5 m hosszú pricc; 12/7 - ablak; 12/8 - Az alsó pricc 60-70 cm-re volt a földszinttől; 13. Őrszoba; 14. Latrina; 15. Raktárak (ruha és élelmiszerraktár); 16. Műhelyek: varrás (itt készítették a jelzéseket: VP - voenno plennij, hadifogoly.); 17. Fürdő, fertőtlenítő.

Barakkok metszete: 1. fundamentum kőből, 30 cm magas, 2. tartóoszlopok, 5 méterenként, 3. rönkfa, összeácsolva, 4. a barakk mérete kb. 50x20 m, 5. ajtó, bejárat, 6. földszint, 7. első emelet, 8. második emelet, 9. tető: egy része faszindellyel, más része szurkos papírral fedve, 10. a rönkfák közt, moha a szigetelés, 11. lépcső az emeletre, 12. egy szinten 3 sor pircs, köztük a távolság 1 méter.

Milyen falvakból voltak még itt?

A környező falvak majdnem mindegyikéből: Bótrágy, Harangláb, Hetyen, Eszeny, Tiszaszalóka, Nagydobrony, Nagybakos, Csonkapapi. Nem beszélve a katona-foglyokról. Igaz nem tettek közöttünk különbséget, katona foglyként kezeltek bennünket is. A jobb karunkon egy 10x5 cm jelzés felírással: VP (voenno plennoj – hadifogoly)

Milyen volt az egészségügyi ellátás?

A lágerben élőkét három csoportra osztották: 1. Egészségesek. Ezeket munkára kísérték vagy vitték: a gyárba, az üzembe, a gazdaságba dolgoztak. A gazdaságban dolgozók: fát hordtak a konyhára főzni, télen a barakkokat fűteni. 2. OKÁ-sok. Ezek a barakkokban voltak, nem jártak munkára, esetleg takarítottak. 3. Betegek: Mi csak disznófiások (dystrophia) hívtuk őket. Volt kórház is, ez külön barakkban volt.

Hogyan tisztálkodtatok?

Reggel egy kis hóval, nyáron vízzel megdörzsöltük az arcunkat. Minden héten fürdés volt. Ez télen nagy gondot jelentett. Az egyik helyen elvették a ruhát, s vitték a fertőtlenítőbe. A javát elszedték, s azt kellett elvenni, ami maradt. Egyszerre 300–350 ember ruháját szedték el, mindenki igyekezett a jobbat elvenni. A fürdőből pucéron, 30 fokos hidegben, mentünk a ruháért – vagy 20 méterre. Kijöttünk a melegből, a gőzből – kész nyavalya. Tetű a lágerben nem volt, csak Szolyván, Turkán, Szamborban és a vagonokban. Hiszen nem tisztálkodtunk egy hónapig (november 25-től december 25-ig).

Tudtommal nagybátyám, Baraté Béla is ott halt meg.

Samu Béla² (S. Baraté Béla) is ott alussza örök álmát a boriszovi lágermetetőben. Nekem adta a csizmáját, jó csizmája volt, már nagyon beteg volt, nem evett. Az enyémet elvették útközben, s egy rossz bakancsot adtak. Mivel nem volt jó lábbelim, nem jártam fát hordani. Így már minden nap mehettem az erdőre. Úgy emlékszem valaki Baraté Béla gyűrűjét is hazahozta.

Meddig voltál Boriszovban? Mit csináltál ott?

² Baraté Béla (1939–1995) 1989-ben Boriszovba utazott, hogy felkeresse azt a foglyometetőt, ahol édesapja (Baraté Béla, 1911–1945) nyugszik. Nem tudták, vagy nem akarták megmondani.

Boriszovban két évig voltam, 1944-től 1946-ig. Nem jártam ki a gyárba csak fát hordtam, a lágerben dolgoztam. Az első év volt a legnehezebb, aki ezt átélte – életben maradt. A második évben már csirkehús is volt, azt rebesgették, hogy az amerikaiak küldték, de mi csak a csontját láttuk, azt szedtük össze a szemétdombon. Néha a levesbe került egy-egy csont. Boriszovban bekerültem a kórházba, megfáztam. Ott egy német főorvos volt, akinek volt dugi orvossága. A csicskása Péter is német volt. Egyszer éjszaka hozott egy tojáskonzervet, bevágtam, majdnem kivégzett. Szaladt az orvoshoz, az adott orvosságot, így maradtam életben. Boriszovban az embereket nemcsak a hastífusz vitte el, hanem a végelgyengülés is. A rossz koszt miatt lefogytak. Volt, aki beleszédült a vécébe és megfúlt.

Boriszovból hová kerültél?

Boriszovból Bobriba³ vittek. Bobri nem nagy helység, már amennyit mi láttunk belőle, vagy 20 km-re lehet Boriszovtól. Nem nagy láger, vagy kétszázan lehettünk. Itt jó fabarakkok voltak. Itt az erdővágáson dolgoztunk: kivonattal hordtuk a fát a fafeldolgozó üzemnek. Mi az erdőben döntöttük, gallyaztuk, méretre vágtuk, pakoltuk a kocsikba a fát. Itt Baraté Endre (Kokas) volt velem, katonafogyóként került oda, tankista (!) volt a háborúban. Kutya merész kis ember volt. Minden éjszaka kiment a drót alatt és krumplit hozott.

– Te, Jóska csak főzzél, én majd hozom a krumplit!

Hogy ment ki és hogy jött vissza ma se tudom.

– Nem félsz? Nem haltál meg? Jól vagy? – kérdezgettem.

– Engem nem fog a golyó – mondogatta.

Bobriban a fakitermelésről átirányítottak a tőzeg kitermelésre. Ez olyan nehéz munka volt, hogy itthon, jó kosztos is elég lett volna. Lápos területen folyt a munka, ahol nagyon jó tőzeg volt. Lepucoltuk a gázt a föld tetejéről és megkezdtuk a munkát. Míg a föld tetején folyt a munka nem is volt gond, de ahogy egyre lejjebb mentünk, egyre nehezebb lett. Három méter mélyre kellett leásni. Minden nap négyezer darabot kellett kitermelni egy csoportnak. A tőzeg-tégla mérete 15x15x30 centiméter volt. Négyen voltunk egy csoportban: Paksi Béla, Diósi István, Baksa Árpád (csongori). Külön szerszám volt a 'ágásra, lapátszerű ásó. Én vágtam, dobáltam felfelé, kettő hordta, egy rakta össze. Úgy kellett összerakni, mint a vályogot, hadd száradjon. Ezzel tüzeltek a gyufagyárban. Itt nem volt olyan szigorú az őrizet. Hét emberrel jött egy katona, néha egyedül is elengedett. Arra kért meg ne szökjünk. Nem tudtunk úgy se elszökni. Nem volt értelme, a helyi lakosok kiadtak volna. Volt, aki elszökött, két-három nap múlva visszahozták. Volt egy cigány többször is elszökött, mindig visszahozták. Letérdelt, úgy könyörgött, sok gyereke van, várják haza, bocsássanak meg neki! Aki kitermelte a normát az mehetett földi epret (jagodi) szedni. Olyan volt, mint a komócsin, telt vele a hasunk, úgyszólván üres volt mindig. A föld terítve volt piros földi eperrel. Gyakran járogattunk a környező falvakba is. Négyünk közül három dolgozott, a negyedik élelem után járkált, a beszerző szerepét játszotta. Egy vénasszonyhoz mentünk, vittünk neki szappant. Kaptunk tőle ezt-azt. A civil lakosság körében is nagy volt a nyomorúság. A kecskét levágták, annak a faggyújával főztek.

Hová kerültél Bobriból?

Bobriból a Boroszovi városi-lágerbe vittek vissza. Ez volt a központi láger.

A tőzeg kitermelésről átirányítottak fát kihúzni a Berezina⁴ folyóról. Nagy folyó, mint a Tisza. Itt a folyón tutajon úsztatták le a fát. Majd elzárták a folyó egy részét, s megállították a fát, hogy ne ússzon tovább. Ezt a fát kellett kihúzni vaskampóval, melynek fa nyele volt. Nyírfa volt nagyobb részt, amit gépkocsira, traktorra raktak és a gyufagyárba hordtak.

Boriszovban a Városi lágerben újra beteg lettem. Kivitték a Nyaraló lágerbe. Ez olyan feljavító láger volt azoknak, akik jöttek haza. Ahogy megyek befelé kiabál egy ember magyarul: – Ki jött ide Bátyuból?

Odanézek, hát Szántai Feri bátyám Tizzaszalókról. Odamegyek hozzá és mondom:

– Én vagyok Baraté Számadó Jóska Bátyuból. Megismert.

– Haza akarsz menni? – kérdezte.

³ Bobri – beszélgetőtársam szerint kisközség, a lexikonban nem található.

⁴ Berezina – a Dnyeper jobboldali mellékfolyója. Hossza 587 km. Hajózható 500 kilométeren. Boriszovnak nagy kikötője van. A Berezina partján van: Boriszov és Bobrujszk. Nagy Szovjet Enciklopédia (Bolsaja szovjetszkaja enciklopédia) harmadik kiadás, Moszkva 1970., III. kötet, 570. oldal, 580. Boriszov és Berezina szavaknál.

- Erre készülök két éve!
- Van valami papírod? – kérdi
- Van. Éppen akkor küldött Gyuri bátyám (Baraté György, Bátyu község bírójáról van szó) két papírt és kérte engedjenek haza, megbízható vagyok.
- Gyere!
- Hová?
- Ne törődj velem! Csak gyere!
- Elvitt az NKVD-re⁵ piros parolinosok voltak ezek, nyomozók. Azt kérdezték, ki van otthon?
- Testvérem Emma, édesanyám. Édesapám a lágerben van.
- Akarsz haza menni? – kérdezte Feri bátyám. Oroszul kérdezte a katona, Feri bátyám fordította.
- Hát már szeretnék!
- Na eredj, itt a papír – mondta Feri bátyám.
- Eredj a raktárba vételezz: élelmet és ruhát.

Visszamentem a Városi lágerbe. Ott kaptam ennivalót és valami rossz ruhát. Két és fél kiló kenyeret és tizenegy nagy halat. A hal piros húsú volt.

Megkaptam a papírokat is. Irány az állomás. Nincs helyjegy. Mit csináljak? Fel a tehervonat tetejére. Elmentünk egy darabig, majd más vonat tetejére ültünk. Megint leszállás, jön egy vonat, amelyik Kahovkára megy. Nemcsak mi, a civil lakosság is a tehervonat tetején utazott. Volt két öreg, beszélgettünk velük, elmondták, eladták az ökröket. Mi segítettünk nekik felmászni a vonatra. Kérdezték mi hová megyünk? Ahogy egy nagy erdőhöz érünk, sortűz a vonatra. A vonat megáll. Az erdőből felfegyverzett útonállók leszállítanak mindenkit. Kitetették a pénzt mindenkivel, egyeseket meg is motoztak. Az öregember is oda adta az ökrök árát. Nekem is volt 107 rubelem, mert eladtam a halat. Az órazsebembe volt. Nem lelték meg.

Képzletben térjünk vissza a lágerbe. Milyen volt ott a hitélet?

Boriszovban a lágerben nem voltak istentiszteletek. A halottakat csak elkaparták. Magunkban imádkoztunk. Bizakodtunk Istenben, hittünk, hogy megkönyörül rajtunk. A lágerben nem volt velünk se pap, se kántor.

Alakultak-e barátságok? Segítettek-e az emberek egymáson?

Nagyon jó embereim voltak: Szabó József, Nyeste Kálmán bátyám. Én voltam a legfiatalabb. Sokat beszélgettünk az otthonról. Jóba voltam más falubeliekkel is, de az idő a nevetek tovarepítette.

Milyen ünnepeket tartottatok meg?

A vallási ünnepeket tudtuk mikor vannak, volt aki kiszámolta a Húsvétot és a Pünkösdöt. Karácsonykor egy-két vallási éneket elénekeltünk a barakkban, valaki imádkozott. Elmondtuk a Miatyánkot. Karácsonykor, ha nem vasárnapra esett, dolgoztunk. Húsvét és Pünkösd másodnapja se volt szabad. Az orosz állami ünnepeken: május 1-e, november 7-8-a, december 5-e ünnepnap volt, nem dolgoztunk. De arra nem emlékszem, hogy olyankor jobb lett volna a koszt.

Hogyan élted meg március 15-ét a lágerben?

Mindig haza gondoltam. Ekkor volt a születésnapom és a magyar nép nemzeti ünnepe. Nem adtam neki különösebb jelentőséget. Akkor volt ünnep, ha került valami ennivaló, mert mindig éhes voltam.

Hallottatok e arról valakit, hogy 1944. november 26-án megalakul Kárpátaljai Ukrajna, az 1945. június 29 cseh-szovjet szerződésről, a szerződések ratifikálásáról?

Nem, nem hallottunk róla semmit. Azt tartottuk furcsának, hogy vége a háborúnak és nem engednek haza bennünket, csak ígérik: „szkoro domoj”.

Miről álmodtál a lágerben?

Mindig haza álmodtam. Édesanyámat és édesapámat láttam. Mióta hazajöttem Boriszovból sohasem álmodtam a légerről. Álmodban se jöjjön elő!

⁵ NKVD – Belügyi Népbizottság

Hittél a hazatérésben?

Hittem, nem adtam fel. Haza akartam jönni. Ezért imádkoztam. Igyekeztem nem gondolni a rosszra. Füttyölgettem, dalolgattam.

Mikor éreztél haza?

Éppen Húsvétkor, nem emlékszem hányadikán. 1947. március 20-a lehetett. Huszonhét hónapig voltam oda.

Mi várt itthon?

Leszálltam az állomáson. Nem ismertek fel, le voltam fogyva, mindössze negyven kilóra, a fejemben egy olyan sapka volt, mint a zsidó papnak, körül prémes. Amúgy is kopasz voltam. Nem tudtam a kezembe vegyem-e a sapkát, vagy a fejemre tegyem. Szégyelltem így is, úgy is. A pufajkám olyan volt, hogy a fele egy magyar katonaköpeny, a másik fele egy pufajka ujjja. Egy rossz nadrág, a lábamon egy facipő, fa volt a talpa, vászon a felső része. Volt olyan facipő is, amelyik tisztán fából volt. Akinek nem jutott még ez se, az ronggyal csavargatta be a lábát.

Igazoltattak-e itthon, amikor haza jöttél?

Nem igazoltatott engemet senki. Nem kérdezték hol voltam, én meg nem beszéltem róla.

Mikor hazajöttél, itthon volt már édesapád?

Igen itthon volt. 1946. február 12-én jött haza Orsárol. Betöltötte a 60. életévét. Három napra ment, négy nap híján két évet húzott le Orsán. Kettőnk közt annyi volt a különbség, hogy édesapám önként ment, engem vittek. Mai fejemmel megszöktem volna. Itt lakott nálunk egy katonatiszt kétszer is hazahozott a Lónyay-kastélyból, de mikor elkaptak nem volt itthon.

Később hogyan alakult a sorsod?

Pár hónapot pihentem. Édesanyám vigyázó szeme és kosztja helyre hozott. Elmentem a vasútra dolgozni, 1947 decemberében. 1951-ben megnősültem. 1952-ben született Irén lányom, 1953-ban Béla fiam. Van három unokám. Tizennyolc éve nyugdíjas vagyok. Gazdálkodom. Egészségem jó, hála Istennek!

Bagu Balázs

Komárom – egy kettészakított város élő kapcsolatai¹

Amit néhány évtizede még gondolatban sem mertünk megfogalmazni, egyre inkább valósággá válik: a határok légiesednek. Ugyanis az Európai Uniót éppen az egybenlő és integráló tér kialakítása teszi értelmessé. Ilyen vonatkozásban tanulságos, hogy itt, Esztergomban szólhatok a szomszédvár, Komárom szerepéről.

A piarista tanár, a történetíró Takáts Sándor egyik munkájában így jellemzi a Komáromot: „Kevés városnak van hazánkban a kulturális fejlődés és az anyagi jólét követelése hipotéziseknek annyira megfelelő fekvése, mint Komáromnak.” Bármennyire is igaznak tűnik mindez, a történelem, helyesebben a nemzetközi politika a várost egyébként is sújtó természeti katasztrófákhoz hasonlóan szinte a megsemmisülésig sújtotta a lakosságot.

A XX. század hírhedt béke-diktátumai létrehozták a – mondhatni – félkarú városok egész sorát. Sajnos Komárom is osztozott az elhíresült kettészakított Berlin, Jeruzsálem, vagy közvetlen az első világháború békeparancsának torzszülöttjei: a szlovén-olasz Nova Gorica – Gorizia, a cseh-lengyel Česky Tišin és Czeszyn, a lengyel-német Zgorelec – Görlitz sorsában. És még megemlítem, az utóbbi időkben végre világpolitikai nyilvánosságot kapott magyar falucska, az egykori Szelmenc szomorú esetét, ahol a falu közepén húzták ki a szögesdrótot, és így élnek a mai napig a szlovákiai Kisszelmenc és az ukrainai Nagyszelmenc magyar lakói.

Az ország közepén egykor fenntrónoló szabad királyi várost, Esztergomot, a szégyenletes trianoni békeparancsral kezdődően a XX. század közepére határmenti kisvárossá akarták degradálni. És így tettek a közeli környékünkön Balassagyarmattal, vagy a másik oldalon

¹ Elhangzott 2004. június 30-án Esztergomban, a XXXII. Honismereti Akadémián. (Szerk.)

Ipolysággal. Az egyik központi városok elvesztették a hátszágukat, a lakosságot piacozással és munkaerővel körbeölelő falusi településeket. Ilyen sorsba kényszerültek nagyvárosok is, a már romániai Nagyvárad, a már szerbiai Szabadka, de pl. Győr vagy Sopron is félkarúvá vált, elvesztették természetes régiójuk jelentős részét.

Nem egyszerűen kettészakadt településekről, hanem szinte mindegyik, így Komárom esetében is, erőszakkal *kettészakított*, és a politikai hatalom által megalázott városról és városok soráról van szó! (Tudjuk, az elszakított részekben az idegen nyelvű lakosság betelepítése sok mindent megoldott, most már látjuk csak ideiglenesen.)

A Duna bal partján, a Vág folyó torkolatánál, stratégiailag fontos helyen jött létre Komárom városa, az egykori Komárom vármegye székhelye, mégpedig jelentős római (katonai) és késő-avar előzményekkel. A vár köré rendeződött a környéken lakók élete, Győr és Esztergom között a valóságos szomszédvár, tehát a széles környék feletti gazdasági, politikai hatalmat jelentette. Így Komárom Magyarország legrégebbi várai és városai közé tartozik.

A Vág és a Duna nem a határt, hanem egyértelműen a védelmet jelentette, ugyanakkor fontos kereskedelmi útvonal volt. A pannonhalmi apátság egyik oklevele szerint Komárom kikötője már a XI. század fordulóján, Komárom Magyarország legjelentősebb városai közé tartozott. Az „Aranyemberek” városává vált. A jólét és a polgári jogok elnyerése magával hozta a szellemi élet felvirágoztatását is. Ki ne ismerné Csokonai Komáromban szövődő szerelmét az őt megígéző Lillájához, Czuczor Gergely tanároskodását, vagy Jókai Mór komáromi regényhőseit?

A napóleoni háborúk az erődrendszer óriási arányú Dunán-túli kibővítését tették szükségessé. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Komárom város legdicsőbb korszaka volt. Klapka tábornok hatalmas bronz szobra ma büszkén fogadja a főtérre látogatók ezreit.

Tehát az eddig szinte csakis a Duna bal partján zajló komáromi létezés, egyre inkább átkerül a Duna jobb parti részeire is. A szabadságharc utáni újjáépítés már a Duna két partján fekvő egységes Komárom megteremtésének jegyében kezdődött. 1892-ben megépült az állandó vashíd a Dunán, amit Erzsébet királynéről neveztek el, aki 1857-ben Komáromnál lépett először magyar földre. 1896-ban pedig megtörténik a történelmi egyesítés: a jobb parti városrészt – az egykori Rév – törvényhatósági jogú Komárom szabad királyi város déli része lett.

Látványos fejlődés azonban nem követhette az egyesítést. Mert a történelem, az első világháború közbeszólt. Komárom, melynek neve, amíg magyar ember él, szívet melengetően összecseng nemzeti büszkeségünkkel, a dicsőséges nagy csaták emlékeivel, létében megrendült.

Ezt a várost pusztította árvíz, földrengés és tűzvész, hősi csatározások eseményei, de a legnagyobb csapást a politika mérte rá! Az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés következtében a Duna bal partján fekvő Komárom a Csehszlovák Köztársaság része lett. A déli városrészt tovább viselve a Komárom nevet még néhány évig a csonka Komárom vármegye székhelye volt. A város kettéosztása szörnyű trauma volt, évtizedekbe telt, míg a két város magára talált.

Az 1938. november 2-i bécsi döntés értelmében a Felvidék túlnyomóan magyarok lakta területeit visszacsatolták Magyarországhoz, s a két Komárom ismét hivatalosan is egy város lett, Komárom vármegye székhelye.

1945-ben az északi városrész is kegyetlen kitelepitésekkel, ismételt Csehszlovákiához került. És ismételtlen nehéz időszak következett. A Duna most már nem a védelmet, hanem szinte örök időkre hatóan az elválasztó határt jelentette. A kommunista diktatúra csak kénytelen-kelletlen viselte el, hogy a határ minkét oldalán magyarul beszélő és magyarul érző emberek laknak. A hatalom gögje odáig fajult, hogy volt olyan időszak, amikor évente csakis kétszer (!) lehetett Szlovákiából Magyarországra utazni – s mindez az internacionalizmus jegyében!

De amit a nagypolitika tiltott, a megkettőzött Komárom két része között a legnehezebb időszakban is megvolt a kapcsolat a rokoni, baráti kötődések révén. A rádió, majd a televízió

hullámainak a politikai határok nem jelenthettek komolyabb akadályt. 1974-ben sikerült létrehozni a Komárno-Komárom Nemzetközi Futóversenyt, ez évben rendezték meg 30. alkalommal.

Az 1989-es politikai rendszerváltás a két város közös életében is jelentős változást, javulást eredményezett. Létrejött a hivatalos kapcsolatok egész hálózata.

1992-től minden április végén megrendezzük az úgynevezett Komáromi Napokat, Észak és Dél-Komáromi helyszínekkel. Ugyancsak 1992-ben indult útjára évenkénti közös megrendezésben a Harmonia Sacra Danubiana nemzetközi egyházzenei és egyházművészeti találkozó az Észak és Dél-Komárom templomaiban.

1993-ban a két város önkormányzata testvérvárosi szerződést írt alá, amely azt célozza, hogy a két város együttműködése az élet lehető legtöbb területére kiterjedjen. Itt szerepel először hivatalos kétnyelvű, testvérvárosi okiraton Észak-Komárom, és a Dél-Komárom városelnevezés.

1994-ben *Komárom-Komárno, város a Duna két partján* címmel igényes kivitelű albumot adott ki a két önkormányzat. Fotósa az esztergomi *Mudrák Attila* volt.

És most már inkább dátumok nélkül: Az általános és középiskolák kapcsolataiban rendezések a közös sport és tanulmányi versenyek. 1997-98-as tanévtől már szlovákiai magyar diákok is rendszeresen járnak a dél-komáromi középiskolákba. Ha Komáromban sétálunk, ne felejtjük el megnézni a Tiszti pavilon gyönyörűen felújított udvarát, melyet szintén közösen a két önkormányzat pályázott meg és EU-s hozzájárulással valósított meg. Az észak-komáromi városháza tornyából naponta kétszer felharsanó trombitaszó a hős 48-as honvédeknek állít emléket. A dobpergésre kinyíló toronyablakból egy huszárkatoná eltrombitálja a Klapka indulót. A két városrész diákjai és mesteremberei közösen készítették.

Sorolhatnám még a közösen kezdeményezett eseményeket. A baráti kötődések és rokoni kapcsolatok teszik viszont mégiscsak élővé a kettészakított város kapcsolatát. 2004. április 26-án az észak-komáromi Tiszti pavilon dísztermében együtt tartották ünnepi ülésüket Észak és Dél-Komárom városok képviselőtestületei; élükön a polgármesterekkel.

Április 30-án éjfélkor május 1-jére virradóan az EU-hoz való csatlakozásaink idején a Duna felett átívelő Erzsébet-híd közepén ugyancsak találkozott a két képviselőtestület. Ének és zenekarok kíséretében harang kondult, jelezve: megkezdődött a két városrész hivatalos újraegyesítése.

Stubendek László

Komárom – Nagydunai vashíd